

„SUPRAVIEȚUIREA” DREPTULUI ROMAN ÎN CULTURILE ORGANIZAȚIONALE MODERNE COMPARATE ȘI IMPACTUL SĂU ASUPRA DECENȚEI TRAIULUI¹

Av. dr. George VLĂESCU

Abstract

Ruling from ancient times on the protection but also on the chaining of human freedoms, The Roman law – often positioned upstream of the asperities and the saraband of social inequalities – has left its legal impressions on culture and, by implication, on human legislation and standard of living.

Or it is precisely this multi-secular matrix projected on the cultures built on the conceptual pitches of Latinity that brings us to a double question, namely: to what extent and in what form the Romanic ideological-legal elements are found in the philosophy of thought and living of post-modern societies, including their standard of living and whether the right itself can be made responsible for our modern culture in general, including the quality of legislation and standard of living nowadays. In order to be able to respond to such a challenge, but also to identify solutions, we will try to capture the essential features of a long and complex evolutionary process of transposing Romance influences from the logical structure of the legal norm to social realities and vice versa and, on the other hand, we will combine the traits thus obtained with the results provided at the beginning of this millennium by sociological research of comparative cultures.

Keywords: *Dignity, right to dignity, law, decent living, standard of living, welfare, culture, comparative cultures, autism of law, Romanesque elements, juridification, peoples, society.*

1. Considerații generale

În disprețul vastității axiologice revendicate de titlul temei, față de care orice intenție de abordare serioasă ar părea o reverie, lucrarea va încerca totuși să analizeze în linii mari maniera interrelaționării culturii cu dreptul în aria geografică a popoarelor din spațiul european. Fiind, desigur, conștienți de imposibilitatea unei abordări exhaustive. Credem că tot ceea ce contează cu adevărat este startul și

¹ Cu unele mici modificări de dată recentă, prezenta lucrare a fost publicată integral în limba engleză în Revista *Anale a Universității „Tibiscus”* din Timișoara, Seria Științe Economice, Vol. XXIV, Ed. Eurostampa, 2019, pp. 159-167, având titlul *The “survival” of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living.*

noile portaluri pe care le poate genera cercetarea dreptului din perspective culturale, sociologice, dar și din multiple alte unghiuri socio-umane. Și, pentru încurajarea unui asemenea studiu comparativ amintim și faptul că, după Pocock, prima încercare de referință în această direcție îi aparține lui Montesquieu, în celebrul său Tratat „*L'Esprit des lois*”². În plus, nu putem să trecem cu vederea nici veridicitatea punctului de vedere al reputatului jurist Nicolae Popa, potrivit căruia cercetarea dreptului nu se poate mărgini la cunoșterea conceptelor juridice, ci are nevoie de „o reprezentare completă a tabloului social în care legea se aplică”³. În orice caz, complexitatea oarecum versatilă a unei asemenea analize reclamă conjugarea unor eforturi interdisciplinare, problematică care, tehnic vorbind, este dificil de comprimat în volumul unui articol de rutină, cum este cel de față.

Cu toate acestea, așa cum am arătat, ne vom strădui să analizăm corelațiile și valențele dreptului de-a lungul timpului și în contextul culturilor europene influențate mai mult sau mai puțin de autoritarismul roman, (inclusiv în cadrul culturii românești), desigur nu mai înainte de a stabili semnificațiile unor noțiuni elementare („*cultura*”, „*drept*” și „*trai decent*”).

În ceea ce privește termenul *drept*, apreciem că acesta nu ridică probleme insurmontabile deoarece abordarea noastră va păstra sensul obișnuit al noțiunii atât ca drept obiectiv (*norma agendi*), respectiv ca ansamblu de norme juridice aflate în vigoare pe diferitele trepte de dezvoltare ale societății omenești, cât și ca drept subiectiv (*facultas agendi*) în înțelesul de prerogativa recunoscută subiectului de drept de a-și apăra drepturile și de a-și valorifica interesele în raport cu terții.⁴ Un pic mai incomodă poate fi noțiunea de *cultură* care încă de acum câteva decenii înregistra în lume peste 200 de accepțiuni și care, cel puțin în limbajul uzual al majorităților țărilor Europei Occidentale conține un mesaj aparent simplist, acela de *civilizație* sau de *cizelare a spiritului* prin intermediul educației, artei și literaturii. Fără a exclude aceste ultime conotații culturale, deja intrate în fondul lexical principal al popoarelor europene, vom opta pentru semnificația antropologică deoarece este mult mai cuprinzătoare semantic (incluzând și sensurile terminologice antemenționate) dar și mai bine integrată științelor sociale. În plus, o asemenea semnificație este utilizată și de către reputatul savant Geert Hofstede, în celebrul său experiment prezentat în lucrarea „*Culturi și organizații. Softul mental*”⁵, la care se raportează prezentul studiu. Prin urmare și noțiunea de *cultură* va fi utilizată de către noi în coordonatele largi agreeate de Hofstede, mai exact ca și categorie sau fenomen colectiv care încorporează „*toate tiparele de gândire, de simțire și de acțiune*”

² D.F. Pocock, *Social Anthropology*, London, New York: Sheed and Ward, 1961, p. 9.

³ N. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ediția 3. București: Ed. C.H. Beck, 2008.

⁴ I. Muraru, E.S. Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, Ediția a 13-a, vol.I și vol. II, București: Ed. C.H. Beck, 2008.

⁵ G. Hofstede, G.J. Hofstede, M. Minkov, *Culturi și organizații. Softul mental*, București: Ed. Humanitas, 2012.

ale oamenilor ce trăiesc sau au trăit în același mediu social⁶, chestiune care se corelează cu principalii indicatori folosiți de ilustrul om de știință în evaluarea *distanței față de putere*⁷ și a *gradului de incertitudine*⁸.

Și, în sfârșit, noțiunea de *traid decent*, în lipsa unei definiții legale, va fi abordată într-un sens larg, acela de *bunăstarea*, așa cum este descrisă de dicționarul explicativ, respectiv de „*Situație materială bună, prosperă; prosperitate*”⁹, o descriere care deși pare să prioritizeze latura materială a vieții umane, include și latura nepatrimonială (starea sufletească, educația, justiția etc.) deoarece cuvântul *prosperitate* înseamnă „*Stare...fericită, înfloritoare a vieții unui individ sau a unei colectivități*.”¹⁰ În plus, nu putem face abstracție de perenitatea acestor valori care au frământat operele marilor gânditori, conducători și juriconsulți ai umanității, indiferent de epocă. Ele sunt deopotrivă intrinseci lui „*honeste vivere*”, adică acelui principiu pe care juriconsultul roman Ulpian îl așeza la baza dreptului natural¹¹ și sunt compatibile cu ceea ce dreptul modern numește *respectarea vieții private, demnității persoanei, dezvoltarea liberă a personalității* etc. Și, de ce nu, asemenea elemente țin și de esența definiției pe care Curtea Constituțională a României o dă traiului decent, respectiv ca fiind „*dreptul la condiții rezonabile de viață, care să asigure un trai civilizat și decent cetățenilor*”¹².

2. Specificații juridice și culturale ale dreptului roman

Așa cum bine știm, Legea celor XII Table a guvernat timp de peste 1000 de ani societatea Romei antice – o societate puternic centralizată politic și militar. Apărută pe fondul conflictelor dintre patricieni și plebei în perioada de formare a statului, legea decemvirală a încercat să combine sacrul cu teluricul, impunându-se ca o remarcabilă operă juridică. Lucru care i-a făcut pe bună dreptate pe romani să fie mândri de o asemenea realizare. Cu toate acestea, legea conținea multe neajunsuri

⁶ *Ibidem*, p. 17.

⁷ Distanța față de putere se referă la indicele inegalităților sociale și este definită ca fiind „*măsura în care membrii mai puțin puternici ai instituțiilor și organizațiilor dintr-o țară se așteaptă și acceptă ca puterea să fie distribuită inegal*.” G. Hofstede, *op.cit.*, p. 68.

⁸ Gradul de incertitudine reprezintă „*măsura în care membrii unei culturi se simt amenințați de situații ambigue sau necunoscute*.” G. Hofstede, *op.cit.*, p.187.

⁹ Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, '98.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ După Ulpian, principiile care stau la baza dreptului natural sunt: „*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*”, adică traiul decent, a nu vătăma pe nimeni și a da fiecăruia ce este al său. *Apud. Șt. Georgescu, Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*, București: Ed. All Beck, 2001, p. 30.

¹² Curtea Constituțională a României, Decizia nr.1221 din 12 noiembrie 2008, publicată în M. Of. al României, Partea I, nr. 804 din 02.12.2008.

majore, corect remarcate de M.Cary și H.H.Scullard¹³, dar și de alți cercetători. În primul rând, ea a păstrat caracterul pronunțat gentilic, diferențiind riguros și discriminatoriu drepturile și obligațiile după originea, sexul, vârsta, starea economică și statutul fiecărui individ în parte, problematică care a fost preluată mai târziu și de sistemul feudal. În alte cuvinte, menținea sclavia, excesul de formalitate (nu oricine avea acces la cunoașterea solemnităților în baza cărora se făcea interpretarea și aplicarea dreptului), precum și de autoritate (distanța mare față de putere dintre autorități și civili), încuraja recurgerea la represalii (legea talionului) și, în general, legifera stratificările și inegalitățile sociale, politice și economice (în deosebi între patricieni și plebei), statutul de inferioritate al femeilor și minorilor. Acestea fiind doar câteva dintre cusururile normative care, așa cum vom vedea, au stigmatizat civilizația europeană pentru secolele și mileniile ce aveau să vină. Se mai cuvine să amintim și faptul că pământurile intrate în urma războaielor în proprietatea statului, care au fost apoi acaparate abuziv de patricienii bogați, deveneau prin legea agrară din anul 111 î.e.n proprietatea patricienilor. Situație care nu a putut fi schimbată nici în urma revoltelor sociale pe care le generase,¹⁴ adâncind permanent diferențele dintre bogați (*assidui*) și săraci (*proletarii*).

Truda fraților Gracchi de a modifica în mod democratic legea agrară în sensul introducerii unei minime echități cu privire la distribuirea pământurilor agricole s-a soldat cu asasinarea acestora iar, după un secol, legislația a ajuns să impună cote ale fiscalității atât de mari încât răscoala din Panonia (anul 6 e.n.), de proporții colosale, a zdruncinat din temelii însăși statul roman.¹⁵

Loială intereselor aristocrației, legislația¹⁶ nu și-a mărginit inegalitățile la nivelul raporturilor dintre stat și indivizi, ci le-a consacrat pe toate treptele și sectoarele vieții sociale, inclusiv în interiorul aceleași familii. Astfel, capul familiei avea puteri nelimitate asupra membrilor săi, acesta putând „...să-i alunge din casa familială, sa-i vândă, să-i abandoneze ca pe niște lucruri nefolositoare, să-i căsătorească fără a le cere asentimentul și chiar să-i omoare”¹⁷, iar, pe calea acțiunii în revendicare, putea să-i revindice de la oricine i-ar fi reținut pe nedrept, condiția omului fiind egală cu cea a obiectelor de patrimoniu¹⁸.

Sigur că Legea celor XII Table Lex, deși predominantă, nu era singura sursă juridică a inechităților sociale. De pildă, Lex Fufia Caninia (Legea lui Fufius Caninius) pe lângă faptul că îngrădea dispozițiile testamentare privind liberarea

¹³ M. Cary, H.H. Scullard, *Istoria Romei până la domnia lui Constantin*, Ediția a III-a, traducere de Simona Ceaușu. București: Ed.ALL, 2008, pp. 77-78.

¹⁴ Răscoalele fraților Gracchi. A se vedea Hanga, V., *Drept privat roman*, București: Editura didactică și pedagogică, 1978, p. 245.

¹⁵ Vergiliu. *Eneida*. Traducere de Eugen Lovinescu. Prefața de Edgar Papu, Ed. Tineretului, p. 8.

¹⁶ Vladimir Hanga, *op. cit.*, p. 82.

¹⁷ *Ibidem*, p. 187.

¹⁸ *Ibidem*, p. 187.

scivilor, prevedea pedeapsa cu moartea a acestora chiar în condițiile inexistenței vinovăției. Astfel, conform legii „...dacă un sclav își ucidea stăpânul, toți ceilalți sclavi ai familiei erau în bloc condamnați la moarte. Ba mai mult, chiar dacă victima ar fi fost asasinată de cineva din afară, scilvii săi tot urmau să moară”¹⁹.

Sub motivul intenției de a readuce societatea romană la vechile tradiții și virtuți legate de viața de familie, legile lui Octavian s-au arătat a fi deosebit de dure, discriminatorii și intruzive în sfera relațiilor private, inclusiv din perspectiva confiscărilor averilor. De pildă, legea contra adulterului nu-i permitea femeii nici să-și acuze soțul de adulter, pe când soțul avea nu numai dreptul ci și obligația să-și acuze soția adulterină (care era surghiunită pe viață) și, în anumite cazuri, chiar s-o ucidă²⁰. De asemenea, legea privind căsătoria pedepsea celibataria și impunea bărbaților până la vârsta 60 de ani să se căsătorească, femeilor până la 50 de ani, văduvei, în termen de un an de la decesul soțului iar celei divorțate, în termen de 6 luni de la divorț²¹.

3. Continuitatea elementelor romanice după căderea imperiului

Pornind de la aserțiunea potrivit căreia înțelegerea dreptului este condiționată de însăși evoluția societății²² ne vom raporta la concluziile experimentului sociologic care vede în inechitățile și autoritatea excesivă a dreptului roman principalele cauze ale decadenței culturale și educaționale. Ceea ce înseamnă că după căderea imperiului roman a existat o continuitate culturală care a permis supraviețuirea unor asemenea elemente. Iar istoria este încorsetată de exemple care demonstrează faptul că dreptul, până la marile revoluții care au marcat trecerea spre modernism, s-a manifestat ca o expresie inflexibilă a arbitrarului monarhiei absolute - forma dominantă de guvernământ - care și-a lăsat amprenta pe esența culturală a societății. Spre exemplu, cele două coduri de legi din perioada merovingiană, Lex Salica și Lex Ribuară, confereau puterii politice o pronunțată centralizare și inegalitate între membrii societății, cu ajutorul și cu participarea activă a instituțiilor religioase²³. Iar acte juridice importante precum Magna Charta Libertatum (1215),

¹⁹ Vergiliu, *op. cit.*, p. 7.

²⁰ O. Drimba, *Ovidiu. Poetul Romei și al Tomisului*. Ed. Tineretului, 1960, p. 134.

²¹ Ibidem, p.134.

²² M. Djuvara, *Teoria generală a dreptului. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Ed. All Beck, 1999, p. 298.

²³ Știm de pildă că Lex Salica, care s-a aplicat din timpul lui Clovis și până în secolul IX, a menținut și protejat o ordine juridică puternic diferențiată economic și politic, bazată pe vasalitate. Spre exemplu, pentru uciderea unui supus de origine galo-romană se plătea o despăgubire care era la jumătate din despăgubirea care se plătea unui franc salinic (iar incapacitatea de plată făcea aplicabilă legea talionului de către rudele celui ucis); de asemenea, populația de galo-romană era supusă taxelor pe pământ și produsele vândute, în timp ce populația francă era scutită de asemenea obligații. Walter

Petitia drepturilor (1628), Habeas Corpus Act (1679), Bill of Rights (1689), Declarația drepturilor omului și cetățeanului (1789), sunt dovezi irefutabile ale reacțiilor organismelor sociale față de nedreptățile și inegalitățile înfăptuite de sistemele monarhice. Toate asemenea inechități întreținute de monarhie cu ajutorul justiției și a aparatelor administrative sunt zugravite cu multă acuratețe de Thomas Morus în celebra-i lucrare *Utopia*²⁴. De altfel, servilismul sistemului legislativ concentrat pe protecția claselor bogate oligarhice în detrimentul păturilor sărace se reflectă în operele majorității gânditorilor moderni și medievali. Spre exemplu, marele umanist renescentist italian Tommaso Campanella, precursor al filozofiei lui Descartes și Kant, descrie în celebra sa lucrare *Ceteata Soarelui*, un monumental protest împotriva legilor și a justiției generatoare de abuzuri și asupriri sociale, el însuși fiind întemnițat la ani grei pentru susținerea eliminării inegalităților sociale²⁵, în timp ce Daniel Defoe ne spune că inegalitățile sociale reprezintă adevărata cauză a dezbinărilor sociale și a săraciei²⁶. De asemenea, Edmund Burke condamnă sistemul legislativ și juridic ca fiind vinovat de „degenerarea” societății deoarece „...îi protejeze pe cei bogați împotriva celor mulți și săraci, aducând pe lume și făpturile cele mai dezgustătoare dintre toate, avocații”²⁷.

Revoltat la rândul său de inegalitățile sociale protejate de sistemul juridic și monarhic, Rousseau caută să creeze un model de societate fundamentat pe *libertate* și *egalitate*, așezând asemenea principii în slujba bunăstării individului și a utilității generale²⁸ ca veritabile surse de legitimitate a puterii²⁹. Montesquieu, cu inegalabilul său rafinament juridic și filozofic sesizează inechitățile sociale generate de legi și de sistemul de guvernământ văzând în monarhie o entitate incapabilă să rezolve asemenea probleme³⁰. De asemenea, pornind de la inegalitățile create prin legi și raportându-se la conștiință, ca „tribunal suprem” al moralei³¹, Kant conceptualizează ideea de lege a datoriei prin educație susținând obligația statului de a făuri legi care să corespundă cu acribie intereselor poporului. Acest concept a avut un

Goffart, *Old and New in Merovingian Taxation* În: Past and present, nr. 96, Oxford, 1982, pp. 3-21.
Platon, A.-F., Radvan L., Maleon, B.-P., *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu*, Iași: Ed. Polirom, 2010.

²⁴ Th. Morus, *Utopia*, București: Ed. științifică, 1958, p. 57 și urm.

²⁵ C.I. Gulian, *Introducere în istoria filozofiei moderne*, București: Ed. enciclopedică română, 1974, pp. 61-63.

²⁶ D. Defoe, *Jurnal din anul ciumei*. Traducerea și prefața de Antoaneta Ralian, București: Ed. Minerva, 1980, p. X.

²⁷ Ed. Burke, *op.cit.*, p. 9, Apud T.W. Copeland, T.W., *Edmund Burke: Six Essays*, Londra: 1950, p. 31.

²⁸ J.J. Rousseau, *Contractul social*. București: Ed. Științifică, 1957, p. 81.

²⁹ *Ibidem*, p. 89.

³⁰ Montesquieu. *Scrisori persane. Caiete*. Traducere de Ștefan Popescu, prefațată de Irina Eliade. București: Ed. Minerva, 1970, p. XXVIII-XXIX.

³¹ Kant, I., *Metafizica moravurilor*, Ed. Antet Revolution, 2013, p. 278.

mare succes asupra culturii și vieții germane, dovadă fiind faptul că și în secolele care au urmat germanii au fost consecvenți în a pune datoria comunității în fața priorităților particulare³².

În monumentală-i lucrare *Principiile filosofiei dreptului*, Hegel dă în vileag una dintre cele mai putrede plăgi ale justiției și anume formalismul judiciar - strămoșul juridismului de astăzi - care a transformat mijloacele menite să facă dreptate în scopuri în sine³³, iar în „*Fenomenologia spiritului*” vorbește de devastarea ce guvernează lumea dreptului³⁴. Și exemplele pot continua.

Ajungând în perioada secolelor XVIII-XIX, reținem că în plan teoretico-ideologic drepturile și libertățile omului au căpătat în contextual revoluțiilor burgheze o pronunțată sonoritate asupra ordinii juridice internaționale. Lucru care a marcat începuturile transformării treptate a statelor din așa-zise state „regaliene”, cu funcții mărginite la anumite domenii (justiție, ordine public, diplomație etc.) în *state sociale* dispuse să preia o serie de răspunderi de factură politico-socială (educație, asistență sanitară etc.), dar finanțate din taxe și impozite. Sub impactul psihologic al celor două războaie mondiale și al Convențiilor internaționale (Carta ONU, DUDO, PIDCP etc.) statele au dus politicile sociale mai departe preluând în propriile constituții o paletă mult mai largă de drepturi fundamentale, inclusiv obligația asigurării unor condiții decente de trai propriilor cetățeni.

4. Starea de criza a dreptului românesc

Pravila lui Vasile Lupu sau „*Carte românească de învățătură*” (1646) și Pravila lui Matei Basarab (1652), ultima cunoscută și sub numele de „*Îndreptarea legii*”, sunt culegeri de norme juridice care legiferează lăcomia și asuprirea exercitată de feudali asupra țăranilor, prin aservirea, supliciile și legarea lor de pământ, dar și printr-o multitudine de alte inechități. Toate aceste problematice abordate de sistemul judiciar și de puterea politică sub nivelul demnității umane s-au contabilizat, în ultimă instanță, în nivelul dramatic de trai și de educație al populației. În Transilvania, de pildă, legea și sistemul juridic serveau unor inechități tulburătoare. Astfel, iobagul român, deși declarat formal prin lege ca fiind liber, tot prin lege i se creau obligații față de nobili, rege și biserică de așa manieră încât acesta avea condiția de *sclav*, fără nici un fel de drepturi, „...condamnat chiar prin lege ca el niciodată să nu mai poată scutura jugul...”³⁵.

³² *Ibidem*, p. 249.

³³ G.W.F. Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, București: Ed. Academiei, 1969, p. 252.

³⁴ G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, București: Ed. Academiei, 1965, p. 274.

³⁵ I.R. Abrudeanu, *Moșii, calvarul unui popor eroic dar nedreptățit*, Ed. Cartea românească, 1928, p. 134.

În fond, efectele acestor asupriri legislative le regăsim, în general, aglutinate în interminabilele revolte sociale care sub presiunea mizeriei și a foamei au înțesat întreaga istorie a umanității. Uneori însă aveau efecte opuse celor scontate de promotorii lor. Spre exemplu, în urma înfrângerii războaielor conduse de Gheorghe Doja, organul legislativ (Dieta Transilvaniei) a înăsprit statutul iobagului consființându-i servitutea veșnică sau șerbia.

Prin Legea urbarială din 1769 iobagii trebuiau să muncească pe perioada muncilor agricole în fiecare zi, inclusiv în zilele libere. În caz contrar, stăpânii le aplicau pedepse dementiale care puteau merge până la pedeapsa capitală. Iar un act de protest față de inechitățile sistemului legislativ și politic guvernat de cele 3 stări din Transilvania a fost „*Supplex Libellus Valachorum*” (Petiția Valahilor din Transilvania), act a cărui teză fundamentală privea „*drepturile atât ale omului, cât și ale societății civile*”.

La sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor, se adaugă caracterului formalist al dreptului (moștenit din antichitate) și o ușoară „inflație” și instabilitate³⁶ a reglementărilor juridice, ordinea juridică devenind sub influența politicii și chiar a economicului o „*mutabilitate constantă în sensul că legalitatea de astăzi poate deveni ilegalitatea de mâine*...”³⁷. Acestei sincope de tehnică legislativă i se va suprapune un secol mai târziu o tendință tot mai agresivă, mai formală și mai perversă de interpretare și de aplicare a legii, *juridismul*. A luat astfel naștere un nou fenomen juridic deosebit de toxic, venit parcă să prevestească anarhia juridică a postmodernității.

Deși a apărut pe fundalul unei legislații aparent echitabile și umaniste, agresivitatea juridismului - o adevărată *criză a legii*, dar și o *degradare a conștiinței de drept*, a fost semnalată încă de la începutul secolului trecut de mari personalități academice (C-tin Rădulescu-Motru, E. Speranția etc.), continuând în cele din urmă să fie sever combătut și de personalități emblematice ale culturii și dreptului contemporan (A. Marga, M. Duțu, M.-M. Pivniceru, I. Guceac ș.a.). De pildă, profesorul M. Duțu susține că „*Trăim într-o lume mai juridicizată ca oricând, dar mai străină de spiritul autentic al dreptului, ca niciodată!*”³⁸. În termeni duri, dar corecți, juridismul este criticat și de către filozoful și politologul A. Marga, care-și argumentează susținerea din două perspective esențiale ale dreptului³⁹:

- Din unghiul „dilemelor” reglementărilor juridice care conduc la „*desfigurarea dreptului*” prin caracterele eronate, inflaționiste și instabile ale legii, precum și prin

³⁶ N. Popa, Gh. Dănișor, I. Dogaru, D.C. Dănișor, *Filosofia dreptului*, Ediția 2. București: Ed. C.H. Beck, 2007, pp. 359-360.

³⁷ N. Popa, *op. cit.*, p. 360. *Apud.* S. Goyard-Fabre, *Les fondements de l'ordre juridique*, PUF, Paris, 1992, p. 168.

³⁸ M. Dutu, *De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept*, <https://www.juridice.ro/essentials/1282/de-iustitia-et-de-iure-sau-despre-nevoia-reabilitarii-ideii-de-drept>, accesat la 08.08.2019.

³⁹ A. Marga, *Juridismul ca maladie a justiției*, 2019, <https://www.cotidianul.ro/juridismul-ca-maladie-a-justitiei/>

multitudinea inegalităților (exagerarea indemnizațiilor celor aflați la putere, a recompenselor și a pensiilor speciale, atribuirea funcțiilor etc.). Lucruri care demonstrează, în opinia autorului, o întoarcere a societății postmoderne spre un soi de feudalism, însă spre unul „... ce nu cunoaște merite, noblețe și onoare!”; și

- Din direcția aplicării formale a dreptului, autorul apreciind că „aplicarea dreptului existent sau prin felul în care se aplică sau prin amândouă – unor cetățeni sau aproape tuturor cetățenilor li se reduc drepturi asigurate de Constituție tocmai sub pretextul legii”. De asemenea, reputatul autor precizează și faptul că „formalismul” justiției a atras de-a lungul istoriei Europei nenumărate reacții sociale imortalizate de către nenumărați scriitori celebri (Balzac, Victor Hugo, Dostoievski etc.) ca urmare a autoritarismului sau a discrepanțelor față de realitatea istorică; s-a ajuns astfel în zilele noastre ca societatea să sufere din cauza juridismului, o maladie a ignorării sensului legii generată de către juristi, niște mânuitori birocratici și de rea-credință a textelor de lege.

5. Studii sociologice comparate asupra culturii și dreptului

Privite ca proiecții ale unei culturi rudimentare și antitetice, inegalitățile generate de legislația și dreptul consuetudinar al antichității romane se regăsesc din abundență în culturile lumii postmoderne. Chestiune care l-a determinat pe cercetătorul olandez Geert Hofstede să stabilească, pe baza unor punctaje grupate în cinci dimensiuni culturale, diferențele de cultură dintre indivizii/populațiile diferitelor țări/organizații. Rezultatele experimentale ale cercetătorului arată că țările cu moștenire culturală romanică, precum România, Franța, Italia, Portugalia, Spania, înregistrează un punctaj foarte ridicat din perspectiva principalilor indicatori culturali (distanța față de putere, gradul de incertitudine ș.a.) spre deosebire de țările cu democrații mai consolidate, precum Danemarca, Olanda, Regatul Unit al Marii Britanii, Norvegia, Suedia, care se bucură de punctaje mult mai scăzute⁴⁰. Din nefericire, România se află în topul categoriei țărilor cu punctaj foarte ridicat. Însă pentru a putea realiza din perspective juridice și sociologice diferențele culturale între indivizii din țările cu punctaj ridicat (influențate de sistemul autoritar al imperiului roman) și cei din țările cu punctaj scăzut, vom prezenta mai jos, rezumativ, caracteristicile acestora, începând cu cei din prima categorie (țări cu democrații slabe) și continuând cu cei din a doua (țări cu democrații consolidate), astfel:

- indivizii din prima categorie simt nevoia de legi numeroase și precise iar autoritățile, de regulă, utilizează un limbaj juridic, pe când cei din a doua categorie se mulțumesc cu legi puține și generale iar limbajul autorităților nu este juridic⁴¹;

⁴⁰ G. Hofstede, *op.cit.*, pp.87-89, 225-226.

⁴¹ *Ibidem*, 217.

- cei din prima categorie preferă funcționarii publici cu facultăți de drept, pe când cei din a doua categorie se bazează pe funcționari fără studii juridice⁴²;
- prima categorie se caracterizează prin menținerea unei distanțe între autorități și indivizi, între părinți și copii, între profesori și elevi, între patroni și angajați, între bărbați și femei, în timp ce în cadrul celei de-a doua categorii există o apropiere mult mai mare, bazată pe transparență și pe un tratament de egalitate;⁴³
- în general, oamenii din prima categorie prețuiesc valorile autoritare, pe când în cadrul celeilalte categorii doar oamenii mai puțin educați prețuiesc valorile mai autoritare⁴⁴;
- prima categorie consideră că dreptatea și binele sunt de partea celui mai puternic și cei bogați trebuie să aibă privilegii, în timp ce a doua categorie apreciază că exercițiul puterii trebuie să fie îndreptățit, supus criteriului binelui și răului, iar oamenii trebuie să fie egali în drepturi⁴⁵;
- inegalitățile dintre indivizii primei categorii sunt de așteptat, pe când cealaltă categorie consideră că inegalitățile trebuie minimalizate⁴⁶;
- în prima categorie există diferențe mari de venituri între indivizi, în special între cei din vârful organizației și cei de la bază și sistemul de impozitare concură la sporirea diferențelor, pe când în categoria opusă diferențele de venituri sunt mult mai mici, lucru la care participă și sistemul de impozitare⁴⁷;
- prima categorie are o clasă de mijloc redusă numeric, pe când a doua categorie beneficiază de o clasă de mijloc mult mai numeroasă⁴⁸;
- pentru prima categorie șeful ideal este un autocrat binevoitor sau „tată bun”, pe când pentru a doua categorie este un democrat capabil⁴⁹;
- subordonații primei categorii așteaptă să li se spună ce au de făcut, pe când cei din a doua categorie așteaptă să fie consultați⁵⁰;
- pentru prima categorie munca la stat e mai valoroasă decât cea la privat, în timp ce pentru categoria a doua cele două prestații se bucură de același statut⁵¹;
- în prima categorie este mai multă corupție, săracie și deviza indivizilor este „*timpul costă bani*”, pe când în a doua categorie e mai puțină corupție, economia este satisfăcătoare iar timpul este doar un sistem de referință pentru orientare⁵².

⁴² Ibidem, 217.

⁴³ Ibidem, 78, 81-82.

⁴⁴ Ibidem, 78.

⁴⁵ Ibidem, 88.

⁴⁶ Ibidem, 78.

⁴⁷ Ibidem, 81, 88

⁴⁸ Ibidem, 88.

⁴⁹ Ibidem, 81.

⁵⁰ Ibidem, 81.

⁵¹ Ibidem, 81.

⁵² Ibidem, 211.216, 217.

Rezultatele de mai sus ne ilustrează nu doar cum percepe societatea topica dreptului în cadrul sistemului de valori, ci și profilul socio-juridic al individului, al autorităților și al colectivităților umane din perspectiva respectării sau a nerespectării dreptului.

Sintetizând cele mai sus expuse, putem reține că populațiile influențate în mod semnificativ de autoritarismul legilor romane (cazul României) sunt astăzi **țări cu o cultură democratică precară, dreptul se bucură de o apreciere sporită** (autoritățile folosesc limbaj juridic, pentru ocuparea funcțiilor publice se preferă absolvenți de drept etc.), distanța față de putere este mare, gradul de incertitudine al indivizilor este ridicat, economia este slabă, corupția este relativ ridicată, nivelul de educație este slab.

Dimpotrivă, țările mai puțin expuse autoritarismului legislativ al antichității romane sunt astăzi **țări dezvoltate economic și democratic, dreptul prezintă un interes destul de scăzut, negăsindu-se în centrul preocupărilor societății civile**. Altfel spus, toate trăsăturile indivizilor din prima categorie sunt diametral opuse celor din categoria următoare caracterizată printr-o distanță mică față de putere, incertitudine mică, nivel educațional ridicat etc. Spre exemplu, într-un studiu efectuat în Regatul Unit al Marii Britanii doar 3% din funcționarii publici erau absolvenți de științe juridice, în timp ce în țări cu un grad de incertitudine ridicat, cca. 65% din funcționari erau juriști⁵³.

6. Concluzii

Influențele congenitale ale dreptului roman asupra culturilor europene, influențe codificate în mentalitățile și sistemele lor normative, nu ar trebui să reprezinte o noutate pentru nimeni. De aceea, prezenta lucrare (oricât de lapidară) și-a dat silința să creeze o premisă asertorică în miezul căreia să analizeze corelația legislației cu mentalitățile și inechitățile sociale, economice și politice aflate într-o complexă și permanentă metamorfoză.

Sintetic putem să concludem - oricât ar fi de deranjant pentru cei care excelează în glorificarea dreptului roman - că protecția inegalităților sociale, inclusiv printr-un formalism juridic destul de bine conservat, reprezintă poate cea mai veche și mai ignobilă meteahnă a dreptului postmodern. Ori acest lucru evidențiază responsabilitatea dreptului față de cultură în general și față de justiție, în particular, o justiție asaltată astăzi mai intens ca niciodată de fenomenul alarmant al *juridismului* sau *juridicizării*. Fenomen care rănește violent resortul psihologic al omului postmodern prin excese formalistice și inechitățile care tind să asfixieze sistematic societatea, iar o asemenea problematică nu se poate abstrage de la ceea ce reprezintă justiția și calitatea traiului uman.

⁵³ Ibidem, p. 214.

De altfel și alte studii juridice efectuate asupra societății românești contemporane evidențiază discordanțe îngrijorătoare între realitățile sociale și cele pe care le exprimă normele juridice. Din acest motiv unii cercetători propun o *reconstrucție* a dreptului care să aibă ca punct de plecare particularitățile fiecărui nivel al existenței sociale și, pe de altă parte, corelarea armonioasă a conduitei individuale cu intereselor comune ale societății⁵⁴.

O altă problemă care vine tot din direcția cercetărilor culturilor comparative ne atenționează asupra corelațiilor dintre gradul de evidențiere socială a dreptului (ca și percepție) și nivelul culturii democratice. Astfel, rezultatele studiilor au scos în relief existența tendința de supraapreciere a dreptului, specifică țărilor/colectivităților cu democrații și economii precare, cu învățământ slab, cu inflație de juriști și economiști, cu autorități înclinate spre un limbaj juridic și care păstrează distanță mare față de subalterni și de cetățeani. Situație mai puțin întâlnită la nivelul statelor sau comunităților cu democrații consolidate, care au un nivel de trai ridicat și o atitudine aproape inobservabilă față de drept. Aici dreptul este ca o muzică înceată de fundal, domestică și neiritantă, limbajul autorităților este firesc (nejuridic) și cetățenii sunt preocupați de alte domenii (literatura, afacerile, sportul etc.).

Ori această proiecție dihotomică validată de sociologie nu este străină celor două proiecte în jurul cărora s-a structurat întreaga evoluția politică și juridică a omului și despre care profesorul Mircea Duțu ne vorbește într-una din lucrările sale⁵⁵. Este vorba de proiectul Hobbes, care a conceptualizat necesitatea controlului și corecției permanente a omului ca urmare a potențialului său primejdios și dăunător și proiectul Spinoza, care a susținut liberarea omului, autorul îndemnând la conjugarea armonioasă a celor două teze în scopul realizării progresului și a păcii sociale.

Este interesant faptul că „bariera” ce desparte cele 2 proiecte (Hobbes și Spinoza) și „bariera” interculturală, reținută în cercetările lui Hofsted, **reprezintă unul și același obstacol**. Lucru care explică de ce, în pofida modernizării societății umane, nu s-a reușit obstacularea eșecului dreptului în nobila sa misiune. Aceea de realizare a echității sociale și de garantarea eficientă a respectării hotarului dintre bine și rău, desigur în limitele impuse de natura imperfectă a omului.

Încheiem prin a sublinia faptul că deznodământul unei asemenea dileme nu ține de vreo rețetă miraculoasă sau care ar putea fi găsită în filele tratatelor de drept sau economie, ci se află chiar în fața ochilor noștri, de multă vreme. Pentru a-l putea repera nu trebuie decât să ne amintim cuvintele genialului jurist român Titu

⁵⁴ R. Dumnică, A. Drăghici, *Realitatea social ca „dat” al dreptului – între viziunea modernist și cea post-modernistă*. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale*, Nr. 2/2012, pp. 64-65. *Apud. Goyard-Fabre, S., Le Droit et la société d'aujourd'hui*. În: vol. *Panser la justice*, Mafpen de Toulouse, C.R.D.P. Midi-Pyrénées.1998, pp. 187-188.

⁵⁵ M. Dutu, *op.cit.*

Maiorescu care, cu peste un secol în urmă, atrăgea atenția clasei politice asupra interdependenței dintre calitatea legislației și cultura societății, cerându-i să facă școli bune fiindcă numai așa se va îmbunătăți legislația și guvernarea⁵⁶.

Bibliografie:

- [1] Abrudeanu, I.R., *Moșii, calvarul unui popor eroic dar nedreptățit*, Ed. Cartea românească, 1928.
- [2] Burke, Ed., *op.cit.* p.9, Apud T.W. Copeland, T.W., *Edmund Burke: Six Essays*, Londra: 1950.
- [3] Cary, M., Scullard, H.H., *Istoria Romei până la domnia lui Constantin*, Ediția a III-a, traducere de Simona Ceaușu. București: Ed.ALL, 2008.
- [4] Defoe, D., *Jurnal din anul ciumei*. Traducerea și prefața de Antoaneta Ralian, București: Ed. Minerva, 1980.
- [5] Djuvara, M., *Teoria generală a dreptului. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Ed. All Beck, 1999.
- [6] Drîmba, O., *Ovidiu. Poetul Romei și al Tomisului*. Ed. Tineretului, 1960.
- [7] Duminică, R., Drăghici, A., *Realitatea social ca „dat” al dreptului – între viziunea modernist și cea post-modernistă*. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale, Nr.2/2012.
- [8] Dutu, M., *De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept*, <https://www.juridice.ro/essentials/1282/de-iustitia-et-de-iure-sau-despre-nevoia-reabilitarii-ideii-de-drept>, accesat la 08.08.2019.
- [9] Georgescu, Șt., *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*, București: Ed. All Beck, 2001.
- [10] Goyard-Fabre, S., *Le Droit et la société d'aujourd'hui*. În: vol. Panser la justice, Mafpen de Toulouse, C.R.D.P. Midi-Pyrénées.1998.
- [11] Goyard-Fabre, S., *Les fondements de l'ordre juridique*, Paris: PUF, 1992.
- [12] Gulian, C.I., *Introducere în istoria filozofiei moderne*, București: Ed.enciclopedică română, 1974.
- [13] Hanga, V., *Drept privat roman*, București: Editura didactică și pedagogică, 1978.
- [14] Hegel, G.W.F., *Principiile filozofiei dreptului*, București: Ed. Academiei, 1969.
- [15] Hegel, G.W.F., *Fenomenologia spiritului*, București: Ed. Academiei, 1965.
- [16] Kant, I., *Metafizica moravurilor*, Ed. Antet Revolution, 2013.
- [17] Hofstede, G., Hofsted G.J., Minkov, M., *Culturi și organizații. Softul mental*, București: Ed.Humanitas, 2012.

⁵⁶. Manolescu, N. *Contradicția lui Maiorescu*, București: Ed. Cartea Românească, 1970, p. 54.

[18] Manolescu, N. *Contradicția lui Maiorescu*, București: Ed. Cartea Românească, 1970.

[19] Marga, A., *Juridismul ca maladie a justiției*, 2019, <https://www.cotidianul.ro/juridismul-ca-maladie-a-justitiei/>, accesat la 08.08.2019.

[20] Montesquieu. *Scrisori persane. Caiete*. Traducere de Ștefan Popescu, prefațată de Irina Eliade. București: Ed. Minerva, 1970.

[21] Morus, Th., *Utopia*, București: Ed. științifică, 1958.

[22] Muraru, I., Tănăsescu, E.S., *Drept constituțional și instituții politice*, Ediția a 13-a, vol. I și vol. II, București: Ed. C.H. Beck, 2008.

[23] Platon, A.-F., Radvan, L., Maleon, B.-P., *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu*, Iași: Ed. Polirom, 2010.

[24] Pocock, D.F., *Social Anthropology*, London, New York: Sheed and Ward, 1961.

[25] Popa, N., *Teoria generală a dreptului*, Ediția 3. București: Ed. C.H. Beck, 2008.

[26] Popa, N., Dănișor, Gh, Dogaru, I., Dănișor, D.C., *Filosofia dreptului*, Ediția 2. București: Ed. C.H. Beck, 2007.

[27] Rousseau J.J., *Contractul social*. București: Ed. Științifică, 1957.

[28] Vergiliu. *Eneida*. Traducere de Eugen Lovinescu. Prefața de Edgar Papu, Ed. Tineretului.

[29] Walter Goffart, *Old and New in Merovingian Taxation* În: Past and present, nr. 96, Oxford, 1982.